

УДОСКОНАЛЕННЯ СТВОРЕННЯ І ОБЛІКУ РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ

Федорченко О.Є., асистент кафедри обліку підприємницької діяльності
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Статья посвящена проблеме создания резерва сомнительных долгов на основе разных методик, а также отдельным аспектам управления им.

The article is devoted to the problem of doubtful debts reserve creation on the basis of different methods, and also to separate aspects of their management.

На сучасному етапі розвитку економічної теорії та практики важливим напрямом підвищення ефективності господарської діяльності підприємств та організацій країни є науково обґрунтована стратегія управління підприємством в умовах невизначеності оточуючого бізнес-середовища, одним з головних напрямків якої виступає управління дебіторською заборгованістю, як частиною оборотних та необоротних коштів підприємства.

Питання обліку, аналізу, управління дебіторською заборгованістю викликають неабиякий інтерес, оскільки згідно статистичних даних в середньому по країні прострочена дебіторська заборгованість складає майже 30% від загальної суми дебіторської заборгованості. Отже ця проблема викликала ретельні дослідження таких вчених як І.Бернар, Ж.-К. Коллі, О.І.Лаврушин, М.В. Кужельний, В.Г.Лінник, В.І. Єфименко, О.М. Петрик, Н.М. Лисенко, Ф.Ф. Бутинець, М.С.Пушкар, В.Г. Макаров, М.Белоусов, М.В. Дембінський та інших.

Одним із важливих етапів формування і достовірного визначення величини активів підприємства, справедливого відображення стану розрахунків з дебіторами є резерв сумнівних боргів, який згідно П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» має створюватися для визначення суми чистої реалізаційної вартості поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

Практика ведення бухгалтерського обліку показує, що багато підприємств зовсім не створює резерв сумнівних боргів, вважаючи, що в цьому немає потреби. Інші розраховують його досить приблизно. Треті беруться за найскладніші розрахунки, але таких меншість. Підприємствам-кредиторам, щоб уникнути втрат від оподаткування, необхідно створювати резерви сумнівних боргів. Це виникає внаслідок того, що у підприємства з'являється багато питань: чи обов'язково створювати взагалі резерв, що є підставою визнання, стосовно якої заборгованості створюється резерв, якою може бути величина резерву тощо [3].

Сумнівним боргом визнається дебіторська заборгованість організації, яка не погашена в строки, встановлені договором, і не забезпечена відповідними гарантіями. Підставою для створення резервів сумнівних боргів є результати проведеної інвентаризації дебіторської заборгованості організації. Порядок проведення таких планових інвентаризацій, зокрема, періодичність їх проведення, також повинен бути визначений обліковою політикою організації. Під час інвентаризації підприємство має визначити усі категорії заборгованостей, які виникли під час господарської діяльності (звичайна, сумнівна чи безнадійна), виявити причини виникнення та оформити результат інвентаризації актом.

Рішення про створення резерву сумнівних боргів повинно бути підготовлене комісією підприємства за участі керівників юридичної, бухгалтерської, збутової служб та затверджуватись керівником підприємства. В рішенні про створення резерву сумнівних боргів комісія, на нашу думку, повинна відображати такі відомості як дату та причину виникнення заборгованості, терміни її погашення (векселів, застав, договорів страхування), дату подання позовної заяви до суду (арбітражного суду) про стягнення заборгованості з покупця (замовника), номер та дату платіжного доручення про перерахування мита.

Після цього можна формувати або коригувати резерв сумнівних боргів. Це відбувається двома етапами:

- Списання безнадійної заборгованості за рахунок резерву, якщо під таку безнадійну заборгованість створювався резерв. Як правило, цей етап не становить труднощів. Списання заборгованості за рахунок резерву і є використанням резерву. Якщо фактично сума безнадійних боргів стала більшою, ніж сума попередньо нарахованого резерву, безнадійні борги збільшують суму витрат періоду.
- Визначення суми резерву на дату балансу і коригування сальдо резерву на початок і кінець періоду. При реалізації цього етапу підприємство проводить ті ж самі розрахунки і аналітичні процедури, що і при першому етапі, а також робить відповідні записи у бухгалтерському обліку. Головне, щоб на цьому етапі було дотримано принципу відповідності суми дебіторської заборгованості

і нарахованого резерву – він не може бути більшим, ніж суми дебіторської заборгованості на дату балансу [2].

Проаналізувавши діючий стандарт, можна виділити наступні випадки, в яких підприємства можуть створювати резерв сумнівних боргів, а саме, якщо:

- в бухгалтерському обліку буде визначена і відображена вартість неоплачених товарів;
- підприємство звернулось до суду про стягнення заборгованості;
- якщо створена комісія при участі керівників юридичної, бухгалтерської, збутової служб, яка дала обґрунтований висновок про доцільність створення такого резерву, а результати висновку затверджені керівником підприємства.

Законодавством передбачено, що підприємства можуть створювати резерв сумнівних боргів по заборгованості за відвантажену продукцію і товари, виконані роботи і надані послуги за умови, що із цієї вартості визначений і відображений в бухгалтерському обліку фінансовий результат. Деякі автори вважають, що згідно законодавства такий резерв може бути створений лише в тому випадку, якщо вона не забезпечена гарантіями (векселями, заставами, договорами страхування), не виплачується боржником більше 30 днів від дати, визначеної умовами договору, і підприємство звернулося до арбітражного суду із заявою про її стягнення.

Величина резерву визначається окремо за кожним сумнівним боргом в залежності від фінансового стану (платоспроможності) боржника та оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково.

Для визначення величини резерву згідно з п. 8 П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” передбачено використовувати наступні методи:

- на основі класифікації дебіторської заборгованості
- виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати;
- виходячи із платоспроможності окремих дебіторів [1].

Для застосування **методу класифікації дебіторської заборгованості** необхідно:

- згрупувати дебіторську заборгованість за строками її непогашення;
- встановити коефіцієнт сумнівності для кожної групи;
- визначити розмір резерву сумнівних боргів.

Рекомендації щодо застосування методу класифікації дебіторської заборгованості наведено у Прикладах 1, 2 додатка П(С)БО 10. Згідно з цими рекомендаціями підприємство може самостійно визначити групи за строками непогашення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи й послуги. Це означає, що підприємство може самостійно визначити кількість таких груп і строки, на підставі яких створено такі групи. При цьому слід взяти до уваги, що розділ IX «Дебіторська заборгованість» Приміток до річної фінансової звітності (форма №5) розраховано на показники для трьох груп за такими строками: до 3 місяців, від 3 до 6 місяців, від 6 до 12 місяців. Таку класифікацію дебіторської заборгованості слід розглядати як національний стандарт для відображення показників у формі № 5.

Зауважимо, що при класифікації дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи й послуги для цілей П(С)БО „подрібнювати” не варто, тому трьох (або навіть менше) груп для цього не досить. Чим більше груп, тим вища точність розрахунків, але обсяг таких розрахунків значно зростає і ускладнюється контроль над великою кількістю груп. Крім того, при визначенні груп залежно від строків непогашення дебіторської заборгованості багато що залежатиме від того, як на підприємстві прийнято оцінювати непогашення заборгованості. Наприклад, обережне підприємство може вважати, що заборгованість, не погашена протягом 30 днів, - це надзвичайна подія, і класифікувати дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги в межах місяця. Інше підприємство, яке проводить ризиковану політику щодо розрахунків, може показувати балансову вартість дебіторської заборгованості, не погашеної протягом 12 місяців (як це допускає форма №5). Врешті-решт, усе залежатиме від політики підприємства стосовно контролю над розрахунками контрагентів, яка, у свою чергу, має знайти відображення в обліковій політиці підприємства щодо оцінки дебіторської заборгованості.

Коли дебіторську заборгованість класифіковано за групами, необхідно визначити коефіцієнт сумнівності для кожної з груп. Згідно з нормами п.9 П(С)БО 10 загальний методологічний підхід передбачає визначення коефіцієнта сумнівності на підставі фактичних сум безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги за попередні звітні періоди. Отже, наявне використання ретроспективного аналізу – аналізу на підставі минулого досвіду.

Згідно з прикладами, наведеними в додатках до П(С)БО 10, підприємство для спостереження завжди вибирає попередні шість місяців. Коефіцієнт сумнівності визначається як середньозважена за місяць. Для його визначення використовуються суми фактично списаної в поточному місяці безнадійної дебіторської заборгованості. П(С)БО 10 прямо не встановлює поняття „фактично списана дебітор-

ська заборгованість”, і про те, що це таке з погляду національних правил бухгалтерського обліку, можна непрямо судити лише на підставі норм Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Згідно з такими нормами передбачено позабалансовий субрахунок 071 „Списана дебіторська заборгованість”, який призначено для відображення дебіторської заборгованості, списано з балансу внаслідок неплатоспроможності боржників.

Метод оцінки величини резерву сумнівних боргів, виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах подальшої оплати, є порівняно новим. Як це не дивно, але в самому П(С)БО 10 немає норм, які б прямо регламентувати застосування цього методу оцінки величини резерву сумнівних боргів. Тому про методологію такого методу можна судити тільки на підставі додатків до стандарту і загальних правил бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Дані додатку до П(С)БО 10 дозволяють судити про те, що:

- як базовий період для розрахунків пропонується використовувється рік, і це позначається на подальшому виборі показників для розрахунків;
- як показники чистого доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг можна використовувати показники ряд. 035 „Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)” графі 3 річного Звіту про фінансові результати (форма №2). Єдине, що необхідно при цьому зрозуміти, – це дотримуватись умови: вибрати відповідний чистий дохід, визнаний за умови оплати грошовими коштами;
- у розрахунках бере участь визнана безнадійна заборгованість. Як уже зазначалося будемо використовувати відповідні показники субрахунку 071;
- підприємство самостійно обирає період для спостереження.

Принципова відмінність цього методу від методу класифікації дебіторської заборгованості полягає в тому, що отримана в результаті величину резерву сумнівних боргів не є обмежувальним орієнтиром для величини резерву сумнівних боргів, яку необхідно показати на дату балансу. Отримана величина резерву сумнівних боргів просто додається до сальдо такого резерву на дату балансу. Отже, на відміну від методу класифікації дебіторської заборгованості, розрахованої за методом „питомої ваги”, величина резерву сумнівної заборгованості не є обмеженням для сальдо такого резерву.

Але обмеження граничної величини резерву сумнівних боргів існує і в цьому випадку і міститься в нормах п.8 П(С)БО 10: «Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату». Виходять, що згідно з нормами п.8 П(С)БО 10 максимальна величина резерву сумнівних боргів – це 50% первісної (балансової) вартості дебіторської заборгованості, щодо якої такий резерв створювався, тому величину резерву сумнівних боргів можна збільшувати не безмежно. Таке правило можна назвати „правилом 50 на 50”.

Чому між методами класифікації дебіторської заборгованості та „питомої ваги” є такі істотні відмінності, адже згідно з п.6 П(С)БО 10 дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається з одночасним визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг? Річ у тому, що метод класифікації спирається на інформацію про сальдо дебіторської заборгованості, тобто інформацію про таку заборгованість на певну дату з урахуванням усіх минулих періодів, тому вважається, що розрахункова величина резерву сумнівних боргів, отримана на підставі сальдо дебіторської заборгованості, вже оцінює собою сальдо резерву сумнівних боргів з урахуванням минулих періодів.

У свою чергу метод питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації спирається на інформацію про джерело можливих безнадійних боргів, яким є такий чистий дохід, тобто як база розрахунків виступає показник, що не містить інформацію про минулі періоди. Отже, цей метод дозволяє оцінити, скільки сумнівних боргів поточного періоду можуть стати безнадійними, і ця оцінка сумнівних боргів додається до оцінок, отриманих для минулих звітних періодів.

Метод створення величини резерву сумнівних боргів, виходячи з **оцінки платоспроможності дебіторів** доволі простий: на підставі доступної інформації про конкретного дебітора підприємство судить про якість дебіторської заборгованості такого дебітора.

Методика оцінки платоспроможності дебіторів дозволяє застосовувати її для оцінки заборгованості за реалізовану продукцію, товари, роботи, послуги, оформлені векселем. Адже згідно з національними правилами складання фінансової звітності (П(С)БО 2 «Баланс») векселі класифіковано окремо від дебіторської заборгованості – навіть ті векселі, які отримано в рахунок оплати за реалізовану продукцію, товари, роботи, послуги. Тому векселі одержані винесено в окремий рядок балансу – рядок 150 «Векселі одержані» і згідно з Інструкцією № 291 облік дебіторської заборгованості та векселів дуже чітко розмежовано. Хоча й непрямо, але в додатках до П(С)БО 10 визначено, що за векселями, отриманими в рахунок оплати реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг, можна створювати резерв

сумнівних боргів. Підставою для створення резерву є отримання підприємством інформації про порушення судом справи про банкрутство векселедавця.

Слід зауважити, що метод оцінки окремих дебіторів може використовуватися для оцінки поточної дебіторської заборгованості, відмінної від дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, яка наводиться у рядку 210 «Інша поточна дебіторська заборгованість».

Підводячи підсумки, слід зауважити, на сьогодні маємо три основні методи оцінки величини резерву сумнівних боргів стосовно дебіторської заборгованості. Але ці три основні методи мають безліч варіантів, як повинні бути визначені в обліковій політиці. У будь-якому випадку слід взяти до уваги:

- методи визначення величини резерву сумнівних боргів на основі класифікації дебіторської заборгованості та виходячи з частки безнадійних боргів у чистому доході від реалізації рекомендовано виключно для дебіторської заборгованості щодо продукції, товарів, робіт, послуг;

- метод оцінки платоспроможності окремих дебіторів може застосовуватись для оцінки «якості» складу заборгованості за реалізовану продукцію, товари, роботи, послуги, оформлену векселями, та іншої поточної дебіторської заборгованості. Змінені норми П(С)БО 10 тепер передбачають оцінку всієї поточної дебіторської заборгованості за чистою реалізаційною вартістю, тобто з урахуванням резерву сумнівних боргів;

- величина резерву сумнівних боргів має обмеження. У випадку застосування методу класифікації дебіторської заборгованості таким обмеженням є розрахована на дату балансу величина резерву сумнівних боргів. Для решти методів таким обмеженням є «правило 50 на 50», згідно з яким величина резерву сумнівних боргів на дату балансу не може перевищувати балансову вартість відповідної дебіторської заборгованості.

Звертаючись до аналітичного обліку важливо враховувати, що його ведення на рахунку 36 „Розрахунки з покупцями і замовниками” обов'язкове, зважаючи на те, що облік розрахунків без аналітики неможливий, в той час як аналітичний облік резервів (тобто реєстрація кожного сумнівного дебітора або кожної групи дебіторів на рахунку 38) зовсім не обов'язковий. Достатньо після інвентаризації такої заборгованості скласти окремі список сумнівних дебіторів як додаток до інвентаризаційної відомості.

Протягом року нарахована сума резерву використовується поступово, в міру встановлення безумовної неплатоспроможності того або іншого сумнівного дебітора. Залишок невикористаної суми до кінця року додається до доходів (кредит рахунка 716). Потім, для використання в наступному році, нараховується новий резерв сумнівних боргів після проведення передзвітної інвентаризації дебіторської заборгованості. І так далі, з року в рік, від періоду до періоду.

Значимо, що в П(С)БО 10 не згадується про списання наприкінці звітної періоду (року) невикористаного резерву сумнівних боргів, тобто про приєднання цього залишку до доходів. Хоча в інструкції № 291 проведення Дт-38 – Кт-71 зазначене. За цих умов вважаємо, що таке списання потрібно провести в одному з двох випадків:

- 1) або у випадках, якщо по тому або іншому боргу припущення про його сумнівність не виправдалися, тобто якщо такий дебітор все ж погасив свою заборгованість, і т. д. в міру встановлення факту неможливості створеної частини резерву (в такому разі резерв наприкінці року не перенараховується, а донараховується);
- 2) або залишок невикористаного резерву зараховується в дохід наприкінці року, після чого нараховується новий - на наступний рік.

На снові узагальнення приходимо до висновку, що другий спосіб більш прийнятний хоча б тому, що він дозволяє не вести аналітичного обліку за рахунком 38.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що вибір методики розрахунку резерву сумнівних боргів безпосередньо пов'язаний зі специфікою роботи підприємства. Вибір методу оцінки розміру формування резерву сумнівних боргів безпосередньо впливає на розмір прибутку господарюючого суб'єкта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджений наказом Міністерства фінансів України №237 від 08.10.1999 р.
2. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання [Текст] / І. Губіна // Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. – 2007. – № 48. – 68 с.
3. Риндя А. Сумніватися? Безсумнівно (створення резерву сумнівних боргів уперше) [Текст] / А. Риндя // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 20. – 36 с.